

RANOSREDNJOVJEKOVNO GROBLJE U VELIKOM BUKOVCU - UZ POČETKE BJELOBRDSKE KULTURE U HRVATSKOJ

UDK 904:5 (497.5 Veliki Bukovec) "09/10"
Primljeno/Received: 1999. 7. 23.
Prihvaćeno/Accepted: 1999. 11. 12.

Željko Tomičić
HR-10000 Zagreb
Institut za arheologiju
Ulica grada Vukovara 68

Istraživanja hrvatskog ranog srednjovjekovlja u kontinentalnom dijelu Hrvatske temelje se na otkriću kosturnog groblja bjelobrdske kulture kraj sela Velikog Bukovca 1870. U radu se nastoji, nakon, uskoro, stotintrideset godina od pokusnih istraživanja Š. Ljubića (1871.) detaljnim vrednovanjem otkrivenih nakitnih skupina, prepoznati položaj ranosrednjovjekovnog groblja u kojem su, početkom XI. stoljeća, pokopavani pokojnici iz nedalekog sela. Autor na temelju mikrotoponimije odčitava naziv sela (dendronim), koji je očuvao uspomenu na ranosrednjovjekovnu ruralnu zajednicu u ludbreškoj Podravini.

Ključne riječi: rani srednji vijek, Hrvatska, bjelobrdska kultura, rodovsko groblje, grobni nalaz, relativna kronologija, toponimija.

Prostor uz desnu obalu rijeke Drave kao dio južnog rubnog pojasa Karpatske kotline zasvjedočen je brojnim prapovijesnim antičkim i srednjovjekovnim nalazištima, koja ga uvrštavaju u arheologijom posebno bogat srednjoeuropski kutak. Ludbreška Podravina u tom pogledu prednjači bogatstvom arheoloških izvora, koji su zahvaljujući i relativno visokoj razini istraženosti, omogućili, posebice u novije doba, oblikovanje jasnije kronostratigrafske slike o tisućljetnoj naseljenosti sjevernog dijela središnje Hrvatske (Tomičić 1997, 21 i d.). Gusta naseljenost podravskog prostora tijekom prapovijesti dosegla je kulminaciju u starije željezno doba, kada se ondje oblikuje markantni kulturni kompleks sa središtem nedaleko eponimskog naselja Martijanca, koji je ubrzo prepoznat kao *tip Martijanec-Kaptol* (Vinski-Gasparini 1961; 1987: 191 i d.). U antici je novo središte života rimsko naselje Iovija (Botivo), današnji Ludbreg na rijeci Bednji (Vikić-Belančić 1984). Nakon

velikih seobnih valova narodnosnih skupina, poglavito tijekom kasne antike, ustaljuje se, na pragu hrvatskog ranog srednjovjekovlja, potkraj VI. i početkom VII. stoljeća, naseljavanjem slavenskih gentilnih skupina i, dakako, ranih Hrvata, slika života i na sjeveru dravsko-savskog međurječja.

Redci našega rada, posvećenog poštovanom slavljenuku, usmjereni su prema važnom podravskom arheološkom nalazištu, koje predstavlja jedan od temeljnih kamena hrvatske arheologije ranosrednjovjekovnog razdoblja.¹ Riječ je o ranosrednjovjekovnom rodovskom kosturnom groblju na redove kraj sela Veliki Bukovec, otkriće kojega predstavlja *de facto* početke upoznavanja bjelobrdske kulture na tlu Hrvatske. Stoga smo, u posebnoj prigodi, naumili to važno i nedovoljno poznato nalazište, nakon, zamalo, stotinu i trideset godina od njegova otkrića (1870.), staviti pod sitnozor suvremene arheologije srednjovjekovnog razdoblja i odčitati mu

---

¹ Tijekom 1871. godine kada su obavljena prva istraživanja ranosrednjovjekovnog groblja u Velikom Bukovcu, otkriven je u crkvi sv. Petra u Muću Gornjem poznati ulomak kamene crkvene pregrade na kojem je uklesano ime hrvatskoga kneza Branimira. Ta su dva istodobna, premda udaljena, arheološka nalaza doista označila početke organiziranog djelovanja arheologije hrvatskog ranog srednjovjekovlja.

položaj koji mu pripada unutar bjelobrdskeg kulturnog kompleksa.

Ovalna, zbijena i blago povišena jezgra gornjo-podravskog sela Veliki Bukovec, nadmorske visine 142 m, smještena je desetak kilometara sjeveroistočno od Ludbrega, između rijeke Bednje na jugu i Plitvice na sjeveru, u blizini njihovih ušća s rijekom Dravom (sl. 1). S južne strane je glavni prilaz selu (sl. 2.), koji prolazi pored blago uzdignutog platoa na kojem je veliki perivoj s barokno-klasicističkim dvorcem grofova Draškovića (sl. 3.) (Tusun 1997: 331).² Veće obradive poljodjelske površine pod znakovitim mjestopisom *Bukevje*, dosežu postupno na sjeveru desnu obalu hirovite rijeke Drave.

Na nekolicini ojkonima raspoređenih u okolici Ludbrega, posebice uz vodotoke prema rijeci Dravi, prepoznata je pojava učestalih dendronima kojima su obilježene prvotne slavenske ruralne aglomeracije (Tomičić 1997: 34-35). Toj skupini ojkonima-dendronima valja nam pridružiti i Veliki Bukovec. Iz naziva naselja odčitava se, dakako, nekadašnje okruženje srednjovjekovnog sela u kojem, uz poljodjelske površine i bogatu mrežu vodotoka, dominiraju šume bukve. Bukovec je, dakle, složenica od riječi *bukva* i *ves*. Dočetak – *ves* potječe od ranoslavenskog naziva *vas* u značenju – selo. Zanimljiv naziv upućuje na duboke korijene postanka naselja. Vjerojatno je riječ o ranosrednjovjekovnom slavenskom selu koje je iskoristilo pogodan, blago povišeni, zaštićeni položaj uz vodotok. Bukove šume su prokrčene, a drvo je poslužilo možda i pri gradnji prvih seoskih kuća. Krčenjem su dobivene obradive površine. Učestali nazivi *Krč*, *Krčevina* i *Čeret* u okolici sela Veliki Bukovec upućuju na opću srednjovjekovnu pojavu krčenja šuma koje su dočekale naše daleke slavenske pretke (sl. 1). Pogodan položaj, na kojem se, vjerojatno još u hrvatskom ranom srednjovjekovlju, oblikuje zametak sela znanog pod nazivom *Bukovec*, zapažen je, dakako, još mnogo ranije u prapovijesti, kako nam to potvrđuje nalaz kamene sjekire, korištene tijekom neolitika ili eneolitika, a pohranjene u Gradskom muzeju u Varaždinu (Registar 1990: br. 358; Registar 1997: 138). Tom se prvotnom alatkom moglo krčiti dijelove šume i osvajati poljodjelske površine, toliko potrebne u životu prvih neolitičkih ruralnih zajednica.

Na temelju pisma arheologa amatera i poznatog sakupljača starina grofa Gundakera Wurmbrandta-Stupača saznajemo kako su 1870. godine u Velikom Bukovcu kraj Ludbrega otkrivena četiri kosturna groba (Brunšmid

1903/4: 83-86). U jednom od grobova, prema kazivanju Wurmbrandta pronađene su brončane naušnice (Brunšmid 1903/4: 83-86). Grof Wurmbrandt bio je uz ostalo i jedan od istraživača poznatog arheološkog nalazišta u špilji Vindiji kraj Varaždina (Tomičić 1975: 25). Nažalost, svekolika dokumentacija o djelatnosti G. Wurmbrandta na području sjevernog dijela središnje Hrvatske nije se očuvala, jer je nestala tijekom Drugog svjetskog rata.³

Vijesti o tom slučajnom, sretnom otkriću dijela kosturnog groblja u selu Velikom Bukovcu kraj Ludbrega, dospjele su, zaslugom starinara-povjerenika, i do dr. Šime Ljubića, tadašnjeg ravnatelja Narodnog muzeja u Zagrebu, odnosno u njegov "arheološki razdjel" (Brunšmid 1903/4: 83-86). Već sljedeće 1871. godine organizirao je Ljubić pokusna arheološka istraživanja u perivoju dvorca grofova Draškovića u Velikom Bukovcu. Tom je prigodom naišao na šest kosturnih ukopa. U nekima od njih, uz kosti pokojnika, otkrivene su razne ukrasne tvorevine, koje je Ljubić opisao kao "*.naušnice od mjedi, prstenje, verižice, niz staklenih i jantarevih zrnac puceta i drugog nakita*" (Brunšmid 1903/4: 83-86).

Nalazi, otkriveni tijekom 1871. u Velikom Bukovcu, u prvoj organiziranoj arheološkoj kampanji u sklopu proučavanja fenomena bjelobrdske kulture u Hrvatskoj, pohranjeni su u Arheološkom muzeju u Zagrebu. U pismohrani Arheološkog muzeja Zagreb, nažalost, nisu pohranjeni nikakvi podatci ili dokumentacija o Ljubićevim pokusnim iskopavanjima u Velikom Bukovcu, što je sa žaljenjem ustvrdio J. Brunšmid osvrćući se na nalaze.

Tridesetak godina po otkriću velikobukovačkog nalaza osvrnuo se, istaknuti hrvatski arheolog dr. Josip Brunšmid u svom temeljitom pionirskom radu HRVATSKE SREDOVJEČNE STARINE, na to nalazište i donio ilustraciju dijela nalaza (Brunšmid 1903/4: 83-86). Valja napomenuti kako je Ljubić tijekom 1871. godine namjeravao nastaviti s istraživanjima na tom važnom nalazištu ali to se njegova nakana, nažalost, nije ostvarila. Premda je objelodanjujući nalaze iz Velikog Bukovca J. Brunšmid iznio misao, kako je "*.to nalazište još i sada većim dijelom netaknuto, pa bi sretno poduzeto kopanje moglo imati povoljan uspjeh*", ipak sva kasnija nastojanja našeg istaknutog medievista dr. Zdenka Vinskog, da pokusnim sondiranjima otkrije točan položaj nalazišta u Velikom Bukovcu, nisu bila uspješna.⁴ Sva kasnija osvrtnja na bjelobrdsko nalazište kraj Velikog Bukovca svodila su se na

² Kmetovi sela Veliki Bukovec spominju se 1523. Godine. Tada pripadaju bednjanskim posjedima sa sjedištem u Novoj Vesi (Novom Selu). Sredinom XVI. stoljeća zbog osmanske opasnosti gradi se u selu utvrda. Iz bednjanskog vlastelinstva nastao je u XVI. stoljeću posjed Veliki Bukovec. U vlasništvu je plemićke obitelji Sekelj od 1574. Naziv Veliki Bukovec (*Nagy Bwkowcz*) spominje se u povijesnom vrelu iz 1598. U to doba postaje selo Veliki Bukovec i sjedištem župe, a darovnicom kralja Ferdinanda III. pripao je, s okolnim selima, grofu Ivanu Draškoviću. Od 1754. grofovi Draškovići grade barokno-klasicistički dvorac, a oko njega nastaje do potkraj XIX. stoljeća engleski perivoj.

³ Zahvaljujemo na podatku kolegi dr. Dieteru Krameru iz Graza, koji nas je 1989. izvijestio, kako u muzeju Johaneumu nisu očuvani privatna kolekcija i dokumentacija grofa G. Wurmbrandta – Stupača.

⁴ Podatak o pokušaju sondažnih istraživanja dobio sam osobno od dr. Z. Vinskog.

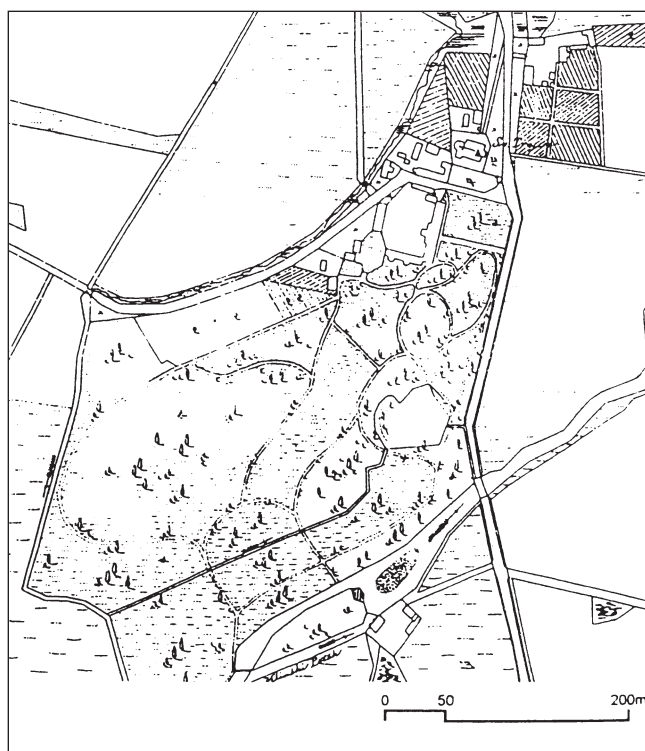
Sl. 1 Detalj zemljovida ljubreške Podravine s položajem sela Veliki Bukovec. Mjerilo 1:25000.

Sl. 2 Zemljovid sela Veliki Bukovec sa širom arheološkom zonom u kojoj je 1870. otkriveno ranosrednjovjekovno groblje.

sumarno reinterpetiranje podataka koje je objelodanio J. Brunšmid, uz donošenje ilustracija grobnog inventara iz djelomično istraženog ranosrednjovjekovnog groblja (Simoni 1994: 74; Tomičić 1992: 113; Tomičić 1997: 36).

Među pokretnim arheološkim nalazima iz kosturnog groblja u Velikom Bukovcu u Arheološkom muzeju u Zagrebu pohranjeni su (sl. 4.): četiri srebrne masivne lijevane grozdolike naušnice rustikalne inačice, tzv. *volinjskog tipa* (tip 17b)(sl. 4, 15-18), šest brončanih i srebrnih karičica sa S-petljom (tip I i II)(sl. 4, 1-6), jedan srebrni prsten rastavljenih stanjenih krajeva i okruglog presjeka (tip 25)(sl. 4,8), jedan srebrni prsten rastavljenih stanjenih krajeva ispletan od tri žice (tip 30)(sl. 4,14), jedan privjesak, tj. karičica s koje visi pet, od nekoć šest brončanih lančića, koji završavaju masivno narebrenim lijevanim pucetom nalik žiru (tip 43) (sl. 4,7), pet kruškolikih šupljih praporaca (tip 10a) (sl. 4,9-13), deset malih šupljih brončanih limenih kuglastih puceta (tip 11a) (sl. 4,19), jedna mala

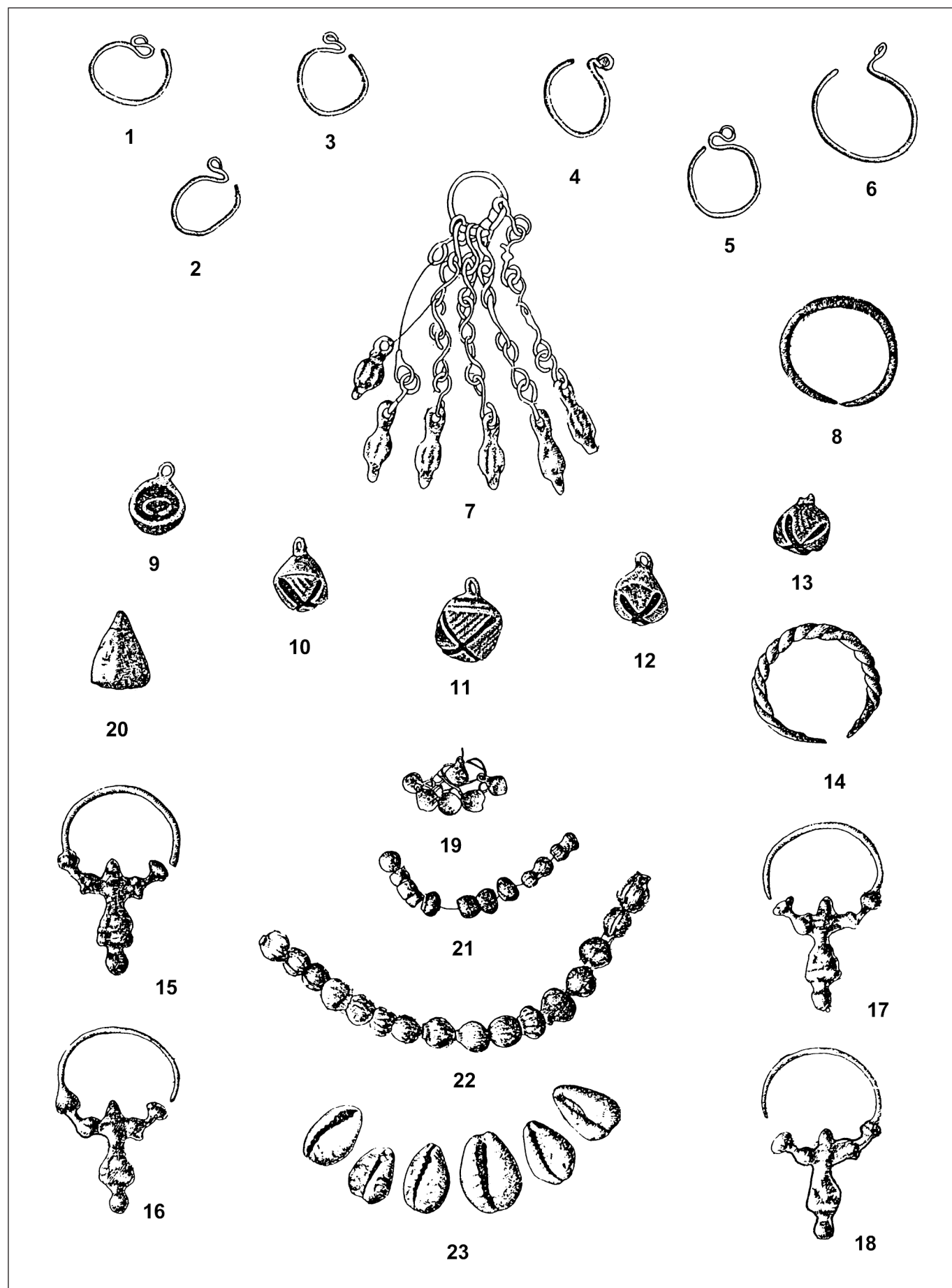

Sl. 3 Dvorac grofova Draškovića u selu Veliki Bukovec s pripadajućim perivojem u kojem je otkriveno ranosrednjovjekovno groblje. Karta iz 1861.

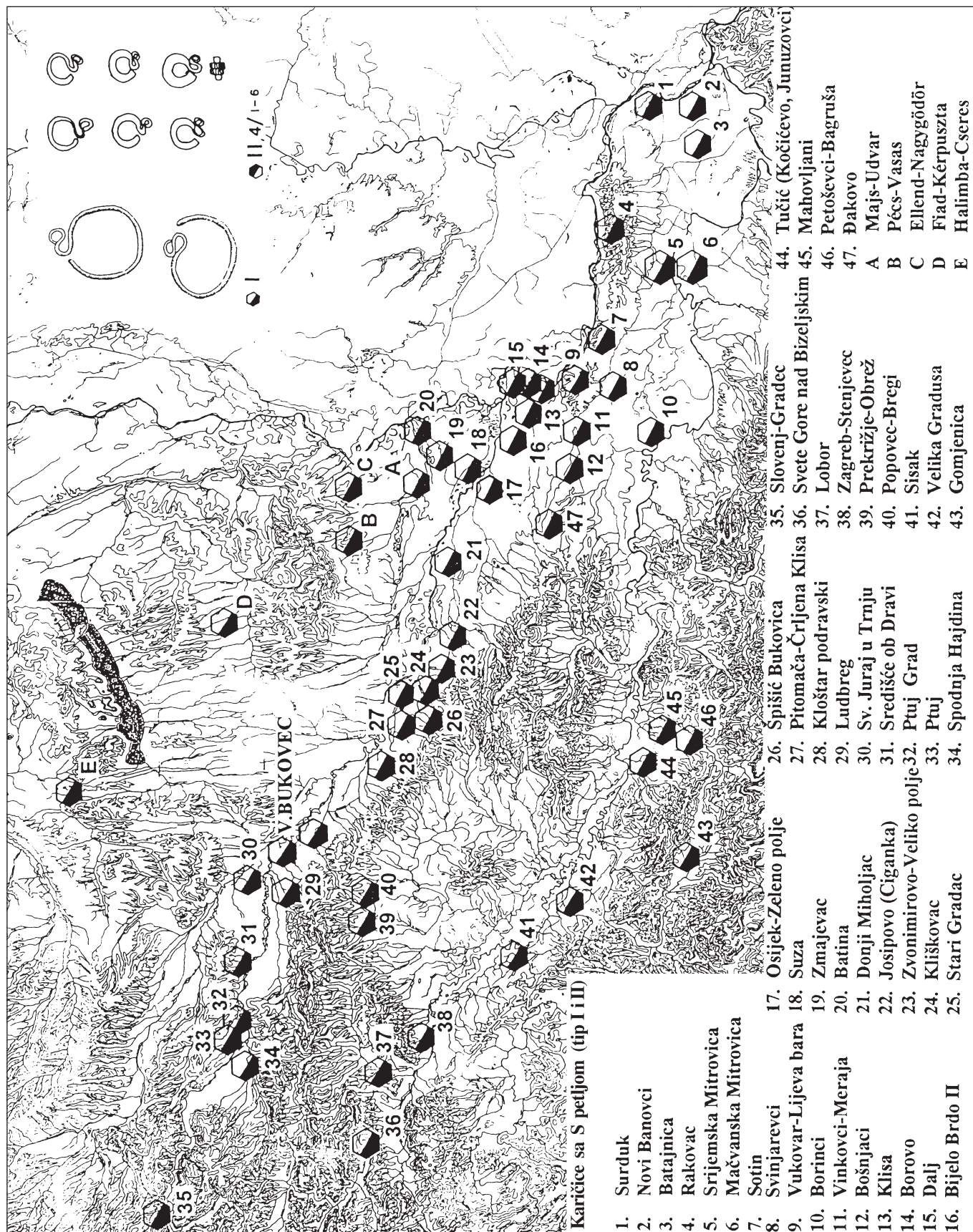
okrugla bula od brončanog lima, šest kauri pužića (sl. 4,23), tri sitna staklena zrnca, dvadeset i sedam komada zrna iz puhanog stakla (tip 40) (sl. 4, 21 i 22) i piramidalno stakleno bušeno zrno od ogrlice (sl. 4,20).

Arheološki inventar iz kosturnog groblja kraj sela Velikog Bukovca, jedini nam je, i ujedno veoma dragocjeni, podataka o tom nalazištu. Uobičajeni podatci, primjerice, o položaju i opsegu nalazišta, potom o broju i rasporedu grobnih cjelina, odnosno o rasporedu grobnog inventara u njima, orijentaciji kostura pokojnika, položaju podlaktica, dubini ukopa, starosnoj dobi i spolu ukopanih jedinki, nažalost, zauvijek su iščezli. Ipak, detaljnija analiza dostupnog očuvanog arheološkog fundusa pruža sasvim pouzdane pokazatelje, dostatne za utvrđivanje preciznog kronološkog položaja nalazišta. Ujedno je i tipološko vrednovanje arheoloških nalaza omogućilo pojašnjenje kronologijskih odnosa unutar groblja, tj. ocrtavanje određenih uzastopnih faza pokopavanja u seoskom ukopištu. Stoga ćemo svu našu pozonost u nastavku usmjeriti prema vrednovanju svake od desetak nakitnih skupina otkrivenih u tom, nekoć nalazima bogatom kosturnom groblju. Valja naglasiti kako svekoliki fundus otkriven u groblju kraj sela Vekiki Bukovec pripada bjelobrdskom kulturnom kompleksu.

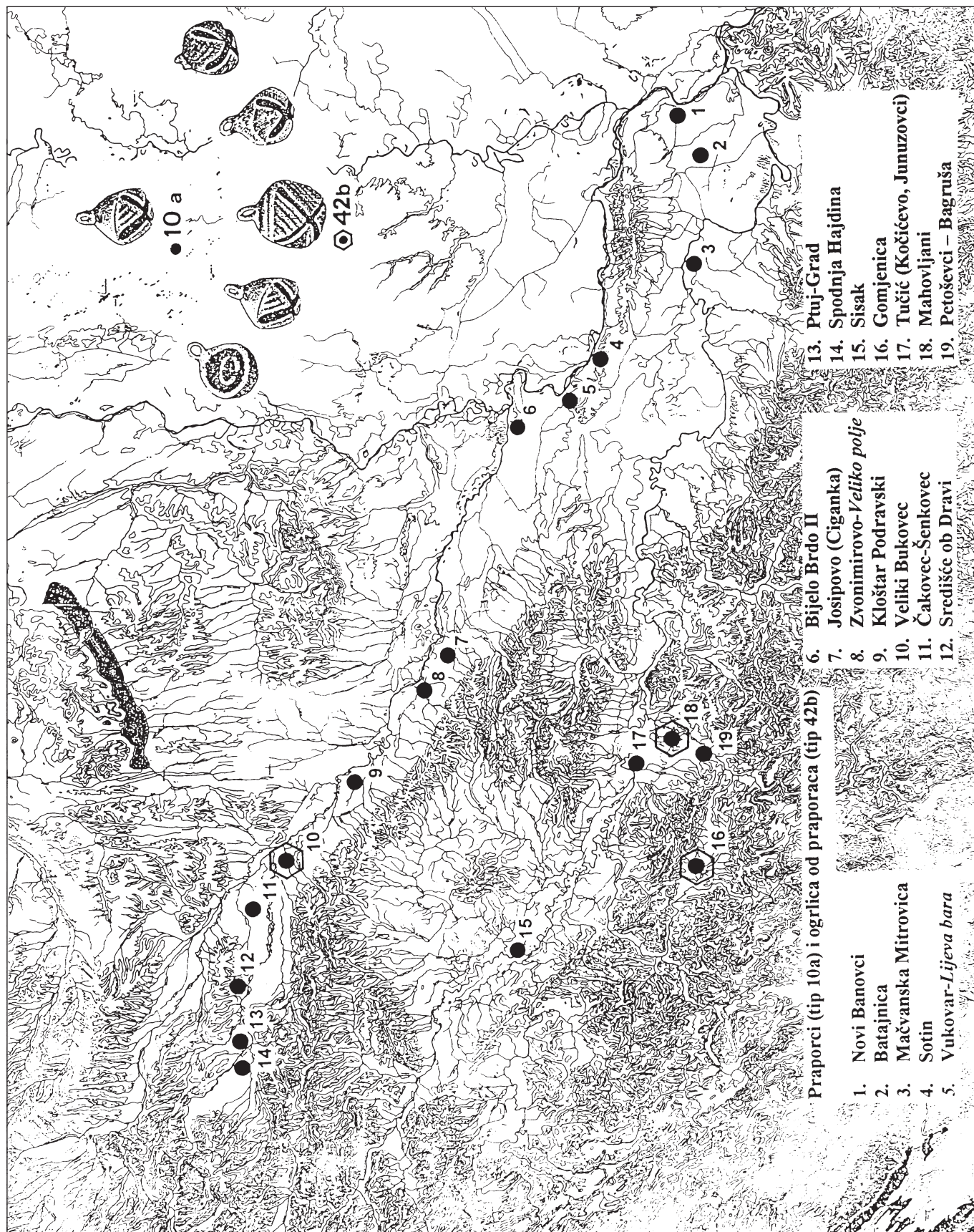
Našu analizu započinjemo konstatacijom kako je u groblju dokazano postojanje pet brončanih i dvije srebrne karičice sa petljom nalik slovu S. Međutim, na dosad objelodanim ilustracijama pokretnog fundusa iz groblja zapaženo je postojanje samo šest karičica (sl. 4,1-6). Budući da je veoma teško moguće dokazati veličinu

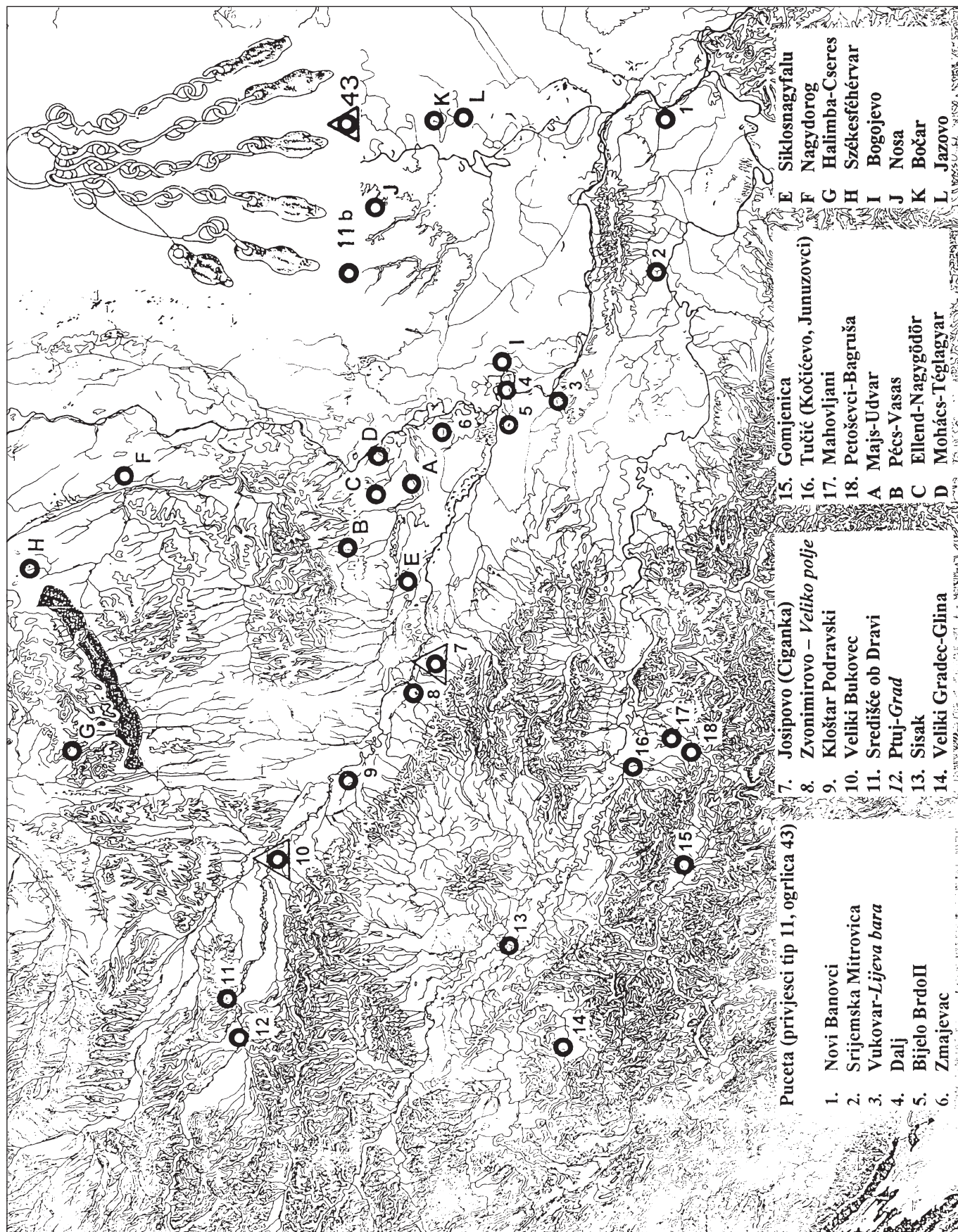
Sl. 4 Nakitne tvorevine otkrivene 1871. godine tijekom arheoloških istraživanja Š. Ljubića u perivoju dvorca grofova Draškovića u Velikom Bukovcu. Mjerilo 1:2. Crtež: Miljenko Gregl.

Sl. 5 Tematski arheološki zemljovid s položajima nalazišta karičica tipa I i II u sklopu nalazišta bjelobranske kulture. Mjerilo 1:500000. Crtež: Vlasta Žinić-Justić, d. i. a.

Sl. 6 Tematski arheološki zemljovid s položajima nalazišta lijevanih praporaca (tip 10a) i ogrlica od praporaca (tip 42b). Mjerilo 1:500000. Crtelj: V. Ž.-J., d.i.a.

Sl. 7 Tematski arheološki zemljovid s položajem nalazišta privjesaka-puceta (tip 11b) i ogrlice (tip 43). Mjerilo 1:500000. Crtež: V. Ž.-J., d.i.a.

spomenutih karičica, moramo se zadovoljiti konstatacijom, kako je riječ o precizno neodredivom formatu karičica. Naime, je li riječ o velikoformatnim karičicama tipa I ili maloformatnim karičicama tipa II, to nismo u mogućnosti dokazati, jer se pri obradi nalaza koristimo isključivo postojećom ilustrativnom građom. Prema tome ne iznosimo niti metričke podatke o grobnom inventaru.

Stoga smo se, koristeći tipologijsku raščlambu bjelobrdske fundusa koju je predložio njemački arheolog Jochen Giesler, odlučili spomenute karičice označiti kao tip I i II (Giesler 1981).

Naša analiza i kartiranje karičica tipa I i II dokazali su njihovu posebice učestalu pojavu na prostoru između Mure, Drave, Dunava, Save i Sutle, kao i na okolnim područjima u Sloveniji, Mađarskoj, Vojvodini i Bosni i Hercegovini (sl. 5.) (Tomičić 1992: T. 7.). Zahvaljujući običaju prilaganja novca u grobnim cjelinama diljem Vojvodine, odnosno, poglavito, susjedne Mađarske, kao i podunavskog dijela Hrvatske, mogao se usporedno odrediti precizan kronologijski položaj karičica, odnosno ostalih nakitnih tvorevina koje se pojavljuju u istraženom dijelu groblja kraj sela Veliki Bukovec (Tablica II.).

Iz tablice II razabiremo kako se spomenuta nakitna tvorevina (tip I i II) pojavljuje primjerice u susjednoj Vojvodini na nalazištu u Senti u grobnoj cjelini 13 zajedno sa srebrnim denarom prvog mađarskog kralja Stjepana I. *Svetog* (977.-1038.) (Tomičić 1992: T. 7.). Slično je i u velikom groblju Majs-Udvar, u mađarskom dijelu Baranje, u kojem su u grobnoj cjelini 893 pronađene karičice tipa I i II također uz novac kralja Stjepana I. *Svetog* (Tomičić 1992: T. 7.; Isti 1994-1995: sl. 5).

Karičice s petljom nalik slovu S kontinuirano se susreću u inventaru bjelobrdskih grobalja (Tablica II). Datirane novcem kneza Petra (1038.-1041.) susrećemo ih u eponimskom groblju Bijelo Brdo II u grobnoj cjelini 141 (Tomičić 1991: T. 18,1 i T. 27; 1992: T. 7.). Zajedno s novcem kralja Samuela Abe (1041.-1044.) susrećemo ih u groblju Majs-Udvar u grobnim cjelinama 221 i 349 (Tomičić 1992: T. 7; 1994-1995: sl. 5), potom u kombinaciji s novcem kralja Andrije I. (1046.-1061.) u Bijelom Brdu II u grobnim cjelinama 107, 113 i 165 (Tomičić 1991: T. 17, T. 20, T. 27; 1992: T. 7). U groblju kraj sela Josipovo (Ciganka) pojavljuju se karičice u grobnoj cjelini 9, također s novcem kralja Andrije I. (Tomičić 1992: T. 7; 1990: T. X, 1, T. XI, 2). U susjednoj Vojvodini u groblju kraj Lovćenca u Bačkoj pojavljuju se karičice tipa I i II zajedno s novcem kralja Andrije I. u grobnim cjelinama 7 i 9 (Tomičić 1992: T. 7). Groblje u Majs-Udvar pokazalo je pojavu karičica tipa I i II uz denare Andrije I. u grobnim cjelinama 322, 593 i 1077 (Tomičić 1994-1995: sl. 5).

Novcem kralja Bele I. (1061.-1063.) datirani su nalazi karičica tipa I i II u grobnim cjelinama 107 i 199 u groblju Bijelo Brdo II (Tomičić 1991: T. 23, T. 27), odnosno u grobnoj cjelini 21 u groblju kraj sela Svinjarevci (Tomičić 1992: T. 7).

Karičice tipa I i II iz grobne cjeline 246 u groblju Majs-Udvar datirane su novcem kralja Salamona (1063.-1074.) (Tomičić 1994-1995: sl. 5).

Karičice sa S petljom, poglavito maloformatne, datirane novcem kralja Ladislava I. (1077.-1095.) susrećemo u grobnim cjelinama 22 i 27 u Vinkovcima na položaju Meraja (Dimitrijević 1979: 196., sl. 12., T. 29,1-10; Tomičić 1992: T. 7), odnosno u grobnoj cjelini 45 u groblju na redove kraj sela Svinjarevci (Brunšmid 1903/4:86-90); Tomičić 1992: T. 7).

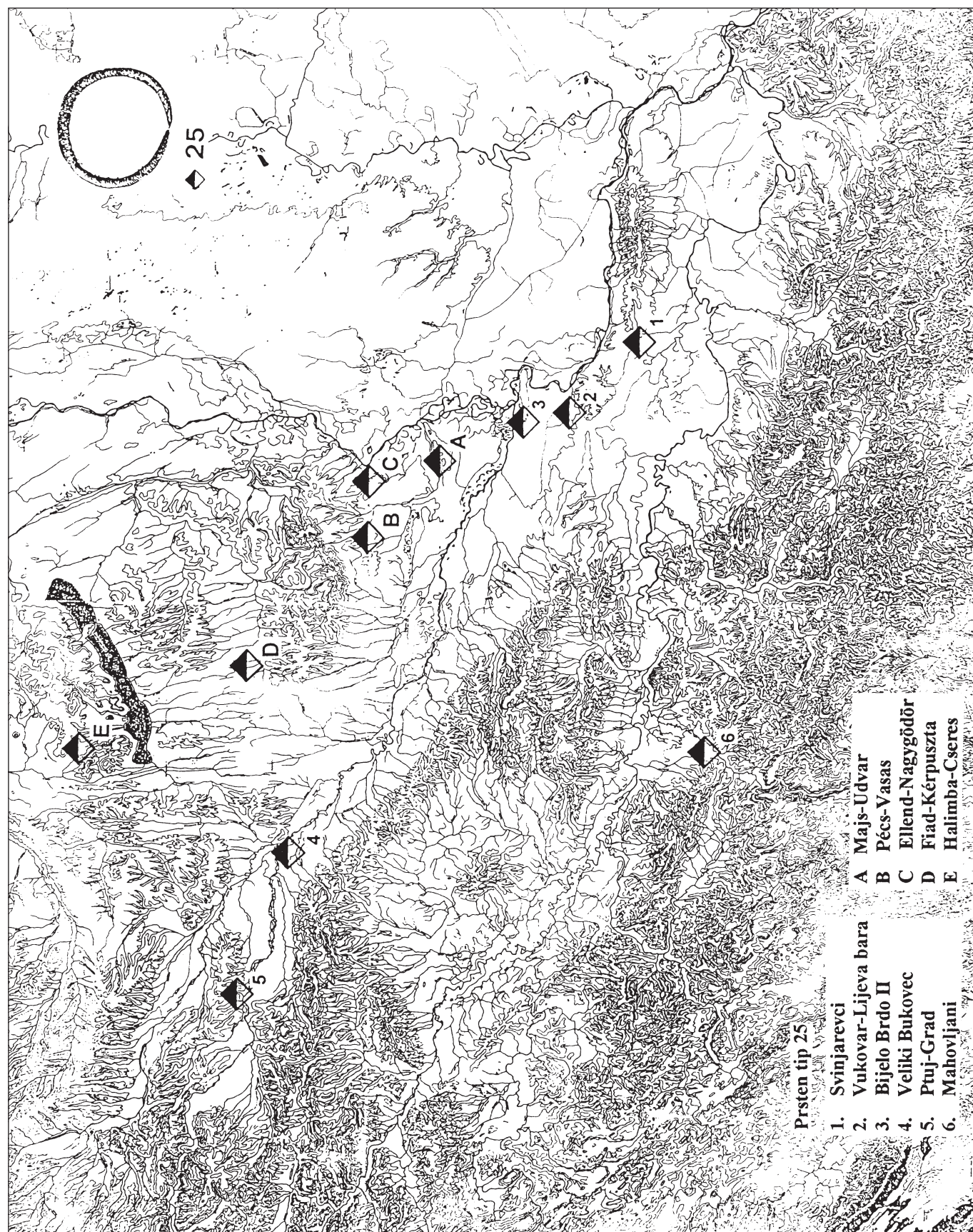
U susjednoj Bačkoj, karičice sa S petljom u kombinaciji s novcem kralja Ladislava I. otkrivene su u grobnoj cjelini 2 u groblju Lovćenac (Stanojev 1989: 54; Tomičić 1992: T. 7), kao i u groblju Nosa u grobnoj cjelini 49 (Stanojev 1989: 74; Tomičić 1992: T. 7). Na mađarskom nalazištu Majs-Udvar karičice tipa I i II susrećemo s novcem kralja Ladislava I u grobnoj cjelini 692 (Tomičić 1994-1995: sl. 5). Nadalje, u groblju Pusztaszentlászló pojavljuju se karičice sa S-petljom u jedanaest grobnih cjelina (8, 28, 43, 50, 102, 115, 117,124, 125, 132, 151), datirane, također, denarima Ladislava I. (Szöke, Vandor 1887).

Na temelju iznesenoga možemo karičicama tipa I i II odrediti i pouzdani okvir unutar kojega se one općenito pojavljuju (Tablica I). Riječ je o razdoblju od sredine X. do prve trećine XIII. stoljeća. Prema našoj apsolutno-kronologijskoj shemi ta se omiljena nakitna skupina pojavljuje tijekom tzv. prijelazne faze, pa potom tijekom prvog, drugog i trećeg stupnja bjelobrdske kulture (Tomičić 1992: T. 6.).

Ogrlica od lančića s privjescima, otkrivena u ranosrednjovjekovnom groblju kraj Velikog Bukovca (sl. 4,7), predstavlja osebujan oblik nakita unutar bjelobrdske kulturnog kompleksa.

Osnovna je shema te vrste bjelobrdske nakita veoma jednostavna. Na kariku većeg promjera, izrađenu od brončane žice, obješeno je najčešće pet do šest karika nalik izduljenoj osmici o koje su obješeni, bilo dvodijelni srcoliki privjesci tipa 9 ili lijevani privjesci tipa 11a i 11b, odnosno s kuglastim završetkom koji je okomito narovašen. Takvi su, pretežito potpuno očuvani primjerci ogrlica od lančića s raznim inačicama privjesaka pronađeni u inventaru groblja u Velikom Bukovcu (Brunšmid 1903/4: 85, sl. 38,1) i u slučajnim nalazima bjelobrdske groblja iz okolice sela Josipova (Ciganka), koji su dospjeli u fundus Arheološkog muzeja u Zagrebu (Šeper 1955: 56, T. 6) (Tomičić 1990: T. II). Kako ta specifična nakitna forma nije prepoznata prigodom Gieslerovog tipologijskog vrednovanja svekolikog fundusa bjelobrdske kulture u Karpatskoj kotlini, to smo ju, kao izdvojeni oblik ornata, specifičan za međurječje Drave, Dunava i Save, obilježili kao tip 43 (Tomičić 1992: sl. 3).

Na ogrlici iz Velikog Bukovca na pet brončanih karičastih lančića vise lijevana masivna narebrena puceta (tip 11b), koja su Brunšmida navela na sličnost s kapijom žira.

Sl. 8 Tematski arheološki zemljovid s položajima nalazišta prstena tipa 25. Mjerilo 1:500000. Crtež: V. Ž.-J., d.i.a.

Privjeske tipa 11b kartirali smo na području međurječja Drave, Dunava i Save na šesnaest nalazišta (sl. 7), dok su relativno česti i u susjednoj Mađarskoj, odnosno u Vojvodini. Njihova je učestalost dokazana u okolici Pečuha u mađarskom dijelu Baranje (Kiss 1983). U velikom groblju Halimba Cseres javlja se puca tipa 11 samo u poznatoj grobnoj cjelini 859, datirano novcem Huga od Provanse (926-945) (Tomičić 1989: 500). U grobnoj cjelini 692 groblja Majs-Udvar privjesci-puceta tipa 11 pojavljuju se uz srebrni denar kralja Ladislava I. (1077-1095).

U dravsko-savskom međurječju privjesci-puceta tipa 11 pojavljuju se u eponimskom groblju Bijelo Brdo II i Vukovaru-Lijeva bara u rasponu od rane faze prvog stupnja bjelobrdske kulture do u početno razdoblje drugog stupnja bjelobrdske kulture.

Pojavu lijevanih puceta i privjesaka tipa 11 može se prema mišljenju J. Gieslera pratiti od oko 940. godine, ovisno o inačicama, do posljednje četvrtine X. (tip 11a), odnosno do svršetka prve trećine XI. stoljeća (tip 11b) (Giesler 1981. T. 53,2). Naše su analize, posebice na materijalu iz Majs-Udvar, dokazale kako se gornja granica trajanja puceta tipa 11b može protegnuti do posljednje trećine XI. stoljeća (Tomičić 1992: T. 5).

Novija su arheološka istraživanja pokazala kako se privjesci-puceta obje inačice tipa 11 pojavljuju na sjeveru u Skandinaviji, točnije u Švedskoj, Danskoj i na jugozapadu Finske (Jansson 1988: 606, sl. 19-20, n. 104). Ondje su privjesci-puceta, kao strani import, pouzdano datirani u srednje vikiško doba, dok se osobito brojni nalazi puceta tipa 11 susreću na području Kijevske Rusi i u Karpatskoj kotlini do granica s Bizantskim Carstvom (Jansson 1988: 606, n. 105).

Lijevani šuplji brončani praporci (tip 10a), kakve, primjerice, susrećemo u većem broju u inventaru grobnih cjelina istraživanog segmenta groblja kraj sela Veliki Bukovec (sl. 4,9-13), upućuju, na temelju analognih pojava na nekim drugim nalazištima, na pojavu osebujne ukrasne tvorevine-ogrlice od praporaca. Tu smo ukrasnu formu označili kao tip 42b. Pojava te zanimljive inačice ogrlice dokazana je, pored Velikog Bukovca i u inventaru grobne cjeline 43 u početnoj fazi pokopavanja u groblju Gomjenica kraj Prijedora (Tomičić 1989: 487, T. 153), odnosno u groblju kraj Mahovljana u okolici Banja Luke (Tomičić 1989: 487-488) (sl.6). U grobnim cjelinama 15 i 30 groblja Mahovljani ogrlice tipa 42b pojavljuju se u kombinaciji s ranim oblicima lijevanih naušnica i drugim nakitnim oblicima primjerenim ranoj fazi prvog stupnja bjelobrdske kulture. U uništenom groblju kraj Kloštra Podravskog pronađena je ogrlica tipa 42 koja pokazuje kombinaciju šupljih praporaca (tip 10b), odnosno dvodijelnih privjesaka (tip 9a) (Tomičić 1989: 488).

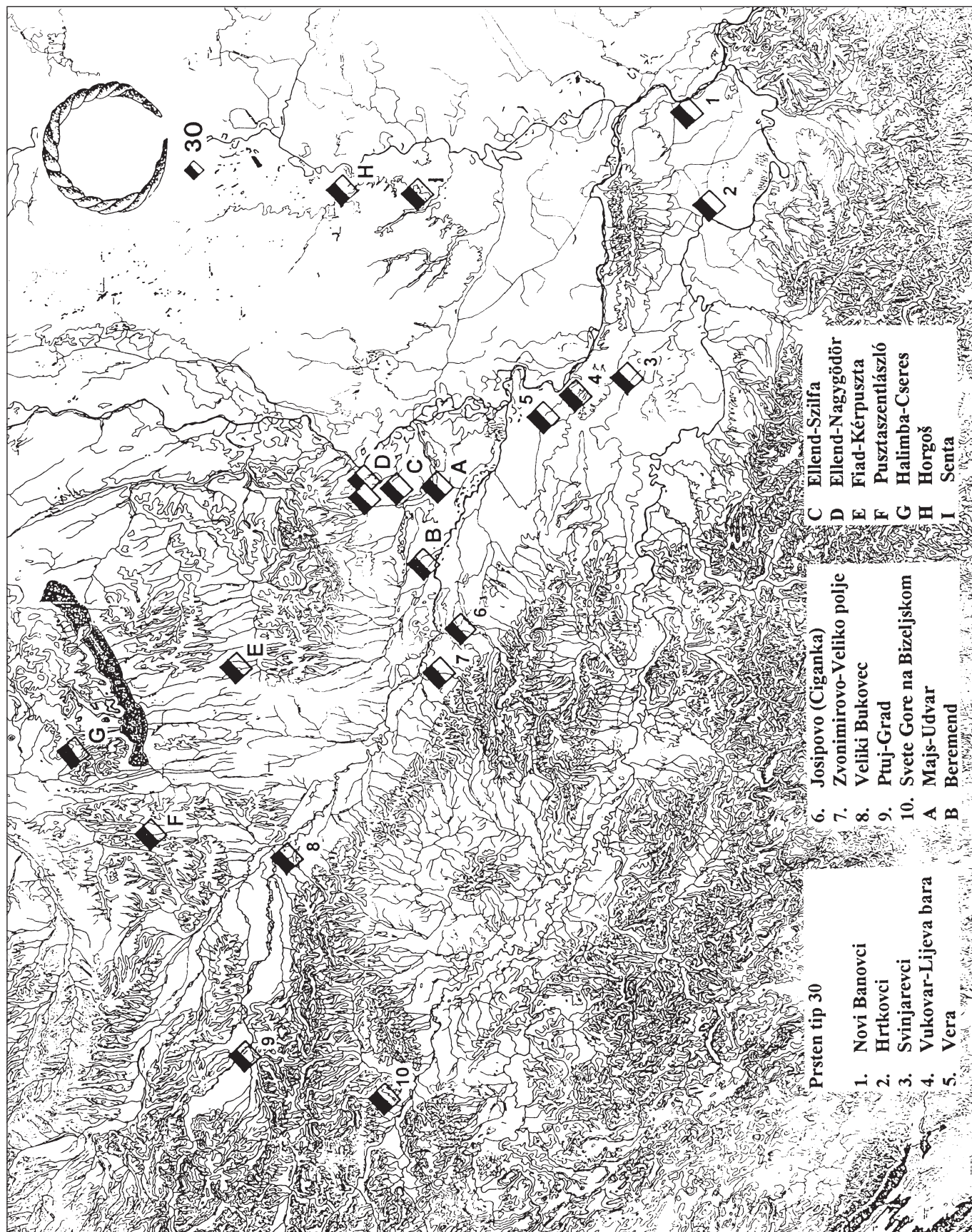
Dosadašnja je analiza ogrlica tipa 42b dokazala njihovo postojanje, tj. pojavu tijekom rane faze prvog stupnja bjelobrdske kulture (Tablica I). Nakon toga ta ukrasna tvorevina iščezava kao zaseban oblik iz inventara bjelobrdske kulture, bar na prostoru međurječja Drave, Dunava i Save.

Kartiranje prstena rastavljenih tupih krajeva i okruglog presjeka, koji je u Gieslerovoj tipologijskoj shemi označen kao tip 25 (sl. 4, 8), pokazuje unutar međurječja rasprostranjenost, kako u istočnom (Bijelo Brdo II, Vukovar-Lijeva bara, Svinjarevci), tako i na zapadnom dijelu u Velikom Bukovcu i groblju Ptuj-Grad (sl. 8). U posavskom dijelu susjedne Bosne i Hercegovine, u groblju Mahovljani kraj Banja Luke, pojavljuje se jedan primjerak te inačice prstena. Zanimljiva je odsutnost prstena tipa 25 u Bačkoj, Banatu i Srijemu. Naprotiv, u Transdanubiji prsteni tipa 25 česta su pojava u velikim kosturnim grobljima Halimba-Cseres, Fiad-Kérpuszta, Pécs-Vasas, Ellend-Nagyödör i Majs-Udvar, kao i u manjim ukapalištima, primjerice u Bermendu i Kózarmisleny (sl. 8).

Na bjelobrdskim nalazištima u istočnom dijelu međurječja, dakle u grobljima Bijelo Brdo II i Vukovar-Lijeva bara, prsteni tipa 25 pojavljuju se tijekom ranih faza pokopavanja, koje su sinkrone ranoj fazi prvog stupnja bjelobrdske kulture (Tomičić 1989: 53; Isti 1992: T. 6). Na zapadu međurječja u velikom groblju Ptuj-Grad prsteni tipa 25 pojavljuju se tijekom sve tri faze pokopavanja, dakle do u početak drugog stupnja bjelobrdske kulture (Tomičić 1992: T. 4). U Mahovljanima prsten tipa 25 pojavljuje se u grobnoj cjelini 15 u kombinaciji s bjelobrdskim nalazima. Tu grobnu cjelinu datiramo u ranu fazu prvog stupnja bjelobrdske kulture.

Naša je detaljna analiza kronologijskog položaja prstena tipa 25 u međurječju Drave i Save dokazala njihovo pojavljivanje tijekom rane faze prvog stupnja bjelobrdske kulture. Ponegdje ta se nakitna skupina zadržala u uporabi do početka drugog stupnja bjelobrdske kulture. U susjednoj Mađarskoj u Majs-Udvar, najvećem groblju bjelobrdske kulture u Karpatskoj kotlini, pojavljuju se prsteni tipa 25 u grobnim cjelinama 1103 i 1107 uz srebrne denare prvog mađarskog kralja Stjepana I. Svetog (997-1038) (Tomičić 1992: T. 7; 1994-1995: sl. 5). U istom groblju susrećemo ih potom u grobnoj cjelini 134 uz novac kneza, a potom mađarskog kralja Petra (1038-1046) (Tomičić 1992: T. 7.). Zajedno s novcem kralja Aba Samuela (1041.-1044.) pojavljuju se prsteni tipa 25 u grobnim cjelinama 221 i 349 spomenutog groblja u mađarskom dijelu Baranje (Tomičić 1992: T. 7.). Konačno, u grobnoj cjelini 64 groblja kraj sela Pusztaszentlászló u susjednoj mađarskoj županiji Zala, primijećena je pojava prstena tipa 25 zajedno s novcem kralja Ladislava I. (1077.-1095.) (Tomičić 1992: T. 7.).

Na temelju usporedne analize pojave prstena tipa 25 u inventaru bjelobrdskih grobalja na području ranosrednjovjekovne Slavonije, a posebice iz velikog kosturnog groblja u Majs-Udvar u Mađarskoj, možemo odrediti precizan relativno-kronologijski položaj te specifične nakitne skupine (Tablica I i Tablica II). Prsteni tipa 25 pojavljuju se tijekom rane faze prvog stupnja bjelobrdske kulture (965.-995./1000.), ali njihova uporaba zadržala se ponegdje do u prvu polovicu XI.

Sl. 9 Tematski arheološki zemljovid s položajima nalazišta prstena tip 30. Mjerilo 1:500000. Crtež: V. Ž.-J., d.i.a.

stoljeća. Retardirane primjerke prstena tipa 25 susrećemo kao izoliranu pojavu i do Ladislavovog doba, tj. do potkraj XI. stoljeća.

Kartiranje nalaza prstena tipa 30 pokazalo je njihovu rasprostranjenost na području međurječja Drave, Dunava i Save na osam nalazišta (sl. 9). U Transdanubiji u susjednoj Mađarskoj pojavljuju se u sedam slučajeva, dok ih u Bačkoj susrećemo na dva nalazišta. Prsteni tipa 30 pojavljuju se prema Gieslerovoj apsolutno-kronologijskoj shemi početkom drugog stupnja bjelobrdске kulture i predstavljaju pored inačica prstena tipa 23, 26 i 29 novi ukrasni oblik. U nastavku osvrnut ćemo se samo na novcem datirane nalaze prstena tipa 30 u susjednoj Vojvodini i Mađarskoj (Tablica II).

U groblju kraj Sente u Bačkoj pojavljuje se prsten tipa 30 u grobnoj cjelini 13 u kombinaciji sa srebrnim denarom kralja Stjepana I. *Svetog* (997-1038).

Našom smo analizom kronologijskog položaja prstena tipa 30 potkrijepili rezultate ranijih Gieslerovih istraživanja na mađarskim grobljima prostora Dunantula, primjerice, u Fiad-Képuszta i Ellend-Nagyödör (Giesler 1981: T. 40, T. 45). Posebice je iskazljivo groblje Ellend-Nagyödör, točnije rečeno, njegove grobne cjeline 246 i 264 u kojima se, uz prsten tipa 30, pojavljuju maloformatne karičice tipa II,4 i srebrni denari kralja Andrije I. (1046-1061) (Giesler 1981: T. 40).

Zahvaljujući nalazu srebrnog denara kralja Andrije I. u grobnoj cjelini 322 groblja Majs-Udvar, u kojoj se također pojavljuje prsten tipa 30, u mogućnosti smo tu nakitnu tvorevinu datirati u sredinu XI. stoljeća, odnosno u drugi stupanj bjelobrdске kulture (Tomičić 1992: T. 7).

U inventaru grobne cjeline 113 unutar groblja Pusztaszentlászló (Tomičić 1992: T. 7), pojavljuje se prsten tipa 30, veoma masivne izvedbe, uz maloformatne karičice tipa II s narebrenom S petljom, odnosno ogrlice od poliedričnih facetiranih i perforiranih ametistnih i fluoritnih perli (tip 41) s denarom kralja Ladislava I (1077-1095).

Na temelju iznesenoga možemo prstene tipa 30 datirati od sredine do svršetka XI stoljeća. Točnije, od oko 1030. do oko 1100. godine, odnosno apsolutno-kronologijski tijekom drugog stupnja bjelobrdске kulture (Tablica I) (Tomičić 1992: T. 6).

Među najrasprostranjenijim nakitnim tvorevinama unutar tipologijskog registra bjelobrdске kulture, poglavito na području međurječja Drave, Dunava i Save, pojavljuju se tzv. volinjske naušnice. Kartiranje grozdolikih lijevanih naušnica koje su prema Gieslerovoj tipologijskoj shemi označene kao tip 17b, pokazalo je njihovu učestalu pojavu na dvadesetak nalazišta (sl.10). Među njima zastupljeno je i groblje kraj Velikog Bukovca u kojem su otkrivena četiri lijepa primjerka lijevanih rustikalnih naušnica toga tipa (sl. 4,15-18). Lijevane u dvodijelnom kalupu, kako se to razabire pomnijom analizom, te su omiljene bjelobrdске nakitne tvorevine nekoć nošene, jamačno, kao sljepoočničarke, dakle ovješene o vrpcu oko glave.

S obzirom na zadani opseg ovog priloga, ne upuštamo se u detaljnije analize naušnica tipa 17b, koje će, dakako, biti predmetom naše zasebne studije. Stoga iznosimo temeljne pokazatelje u svezi s rasprostranjenošću te nakitne skupine, odnosno o njihovom relativno-kronologijskom položaju unutar bjelobrdskog kulturnog kompleksa.

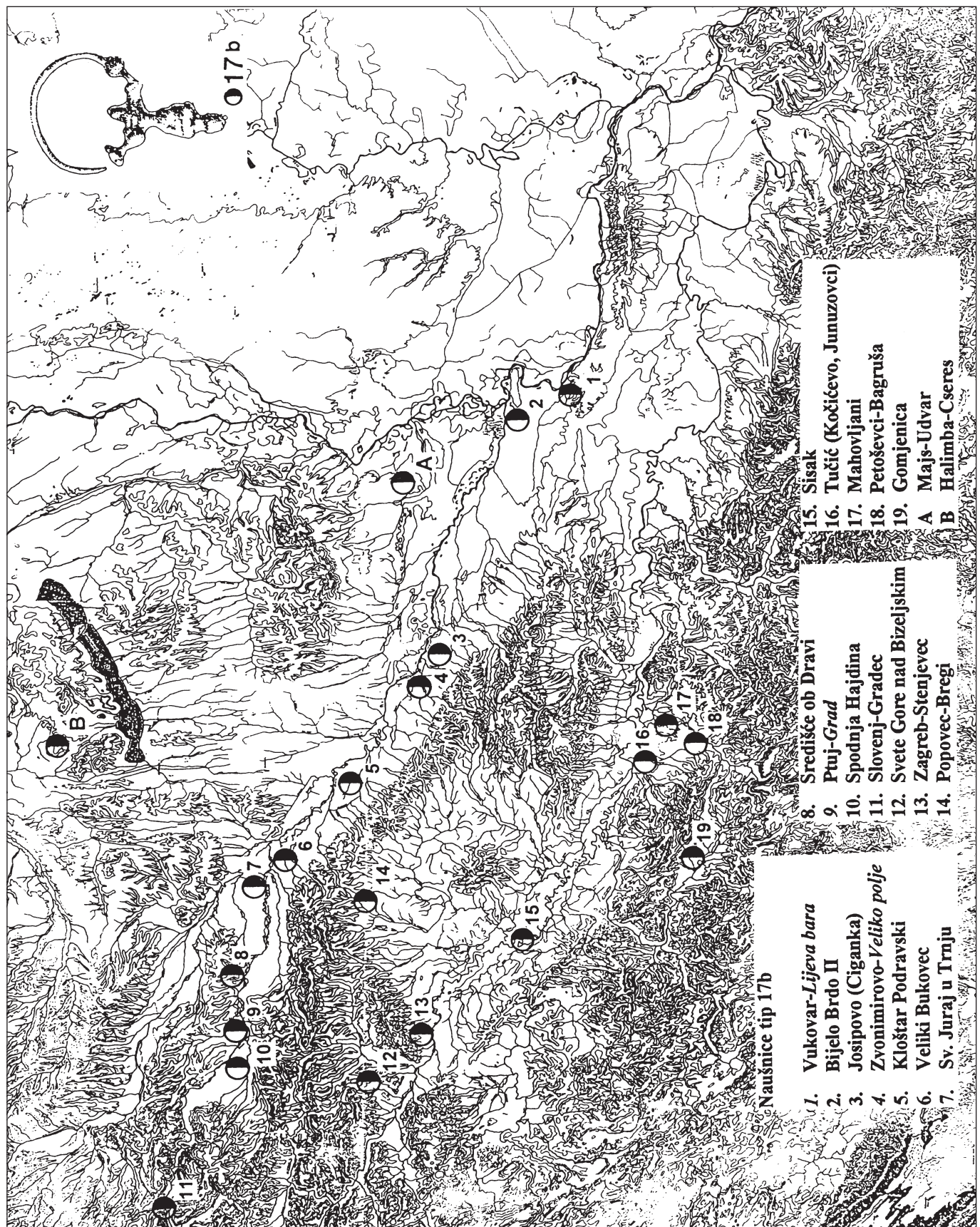
Naušnice tipa 17b pojavljuju se ravnomjerno raspoređene na brojnim nalazištima od desne obale Dunava do gornjeg toka Drave (Slovenj-Gradec) u susjednoj Sloveniji, odnosno uz rijeku Savu. Susrećemo ih i u inventaru bjelobrdskih grobalja bosanskog dijela Posavine (sl. 10).

Dosadašnje usporedne kronologijske analize pojave naušnica tipa 17b odredile su pouzdan okvir koji seže od kasne faze prvog stupnja do svršetka kasne faze drugog stupnja bjelobrdске kulture (Tomičić 1992: T. 6). Sukladno tome, određen je približno pouzdan relativno-kronologijski položaj rustikalne lijevane inačice grozdolikih volinjskih naušnica i u istraženom dijelu groblja kraj Velikog Bukovca (Tablica I.).

Ondje ih najranije možemo očekivati na svršetku kasne faze bjelobrdске kulture, dakle nešto prije 1030. godine.

Među nakitnim tvorevinama prikupljenim u Velikom Bukovcu otkriveno je šest primjeraka kauri-pužića, zacijelo od neke oglice (sl. 4,23). Ujedno je u istraženim grobnim cjelinama otkriveno tridesetak perli od puhanog stakla (sl. 4,21 i 22). Prema Gieslerovoj apsolutno-kronologijskoj shemi ogrlice od perli označene su kao tip 40. Ogrlice-đerdani tipa 40 rasprostranjeni su diljem međurječja Drave, Dunava i Save, odnosno susjedne Mačve i bosanske Posavine, ali i na tlu Vojvodine i Mađarske na brojnim nalazištima bjelobrdске kulture (sl. 11). Podrobna je kronologijska analiza pojave ogrlica tipa 40 dokazala njihovu pojavu u novcem datiranim grobnim cjelinama (Tablica II.). Pojavljuju se od rane faze prvog stupnja do duboko u drugi stupanj bjelobrdске kulture (Tablica I.).

Ogrlice-đerdani s perlicama od puhanog stakla pojavljuju se u Senti u Bačkoj uz novac kralja Stjepana I. *Svetog* (Tomičić 1992: T. 7) u grobnoj cjelini 13, kako to razabiremo iz tablice II. Nadalje, u eponimskom nalazištu Bijelo Brdo II susreću se uz novce kralja Andrije I. u grobnim cjelinama 107 i 113 (Tomičić 1991: T. 27). U Josipovu (Ciganka) javlja se ogrlica-đerdan tipa 40 u grobnoj cjelini 9 također uz četiri denara kralja Andrije I. (1046.-1061.) (Tomičić 1990: T. XI, 2). U Bačkoj u grobnoj cjelini 9 groblja Lovćenac, kao i u grobnoj cjelini 275 u Majs-Udvar nađeni su primjerci ogrlica-đerdana pored novca kralja Andrije I. (Tomičić 1992: T. 7; 1994-1995: sl. 5). Zanimljivo je kako se ogrlica tipa 40 pojavljuje u Majs-Udvar u inventaru grobne cjeline 246, datirana novcem kralja Salamona (1063.-1074.) (Tomičić 1994-1995: sl. 5.). Dugo trajanje ogrlica-đerdana posebice slikovito ocrtava inventar groblja Pusztaszentlászló. Ondje su u grobnim

Sl. 10 Tematski arheološki zemljovid s položajima nalazišta lijevanih grozdolikih nausnica tzv. volinjskog tipa (tip 17b). Mjerilo 1:500000. Crež: V. Ž.-J. d.i.a.

cjelinama 43, 113, 119 i 125 ogrlice tipa 40 registrirane uz novce kralja Ladislava I. (1077.-1095.) (Tomičić 1992: T. 7). Spomenuta nakitna skupina pojavljuje se i u grobnoj cjelini 692 u Majs-Udvar, datirana novcem kralja Ladislava I. (Tomičić 1994-1995: sl. 5).

U inventaru desetak bjelobrdskih grobalja međurječja Drave, Dunava i Save dokazana je pojava bušenih kauri pužića koji su pripadali ogrlicama (sl. 11). Tu atraktivnu i omiljenu nakitnu skupinu unutar bjelobrdskog oblikovnog registra zapažamo i u inventaru iz Velikog Bukovca (sl. 4,23). Ondje su vjerojatno s perlicama iz puhanog stakla tvorile ogrlice-đerdane (tip 40). U ponekim grobljima bjelobrdske kulture, primjerice u Sv. Jurju u Trnju u Međimurju, Josipovu (Ciganka) i na položaju Bregi kraj potkalničkog sela Popovec, pojavljuju se kauri pužići u kombinaciji s facetiranim poliedričkim fluoritnim i ametistnim perlama. Zanimljivo je kako je zapažena pojava kauri pužića pretežito u inventaru grobnih cjelina u kojima su pokopavana djeca. Dokazuju nam to nalazi iz Gomjenice, Mahovljana, Josipova, odnosno, vjerojatno i Bijelog Brda II. Na tu je pojavu već ranije upozoreno u svezi s grobljem u Sárbogardu (Éry 1967: 103, T. XXX, 3; Miletić 1980: 154, n. 35).

Pojedinačne bušene kauri pužiće ili ogrlice od njih susreću se već veoma rano. Navodi se njihova uporaba u svezi sa Skitima i Sarmatima, a po mišljenju nekih mađarskih arheologa, u Karpatskoj se kotlini ponovno udomaćuju doseljenjem Mađžara, pa ih susrećemo u staromađarskim grobljima između Dunava i Tise, tj. u Alföldu (Szöke i Vandor 1987: 148.). Prema mišljenju B. M. Szökea i L. Vandora kauri pužići se u Transdanubiji pojavljuju do posljednje trećine XI. stoljeća (Szöke i Vandor 1987: n. 154-155.). L. Niederle bio je mišljenja kako su se kauri pužići veoma često uvozili u slavenske krajeve s obala Crvenog mora ili Indijskog oceana (Niederle 1911: 631; Niederle 1931: 199.), dok je J. Korošec izrazio uvjerenje kako su kauri pužići (*Cyprea moneta*) u naše krajeve dolazili iz istočnog dijela Sredozemlja (Korošec 1950: 85, n. 147). Tom mišljenju ne nalazimo prigovora s obzirom na realnu mogućnost, da su iz istočnomediterranskog prostora trgovačkim putevima kauri pužići, kao veoma omiljeni ukras, dolazili u međurječje Drave, Dunava i Save, odnosno Transdanubiju. Poznato je kako su tijekom ranijih trgovačkih dodira Franačkog Carstva s udaljenim dijelovima svijeta, na europsko tlo dopremeni, primjerice, slonovača, ametisti i kauri pužići iz daleke Indije (Henning 1996: sl. 648).

Nakon što smo proveli detaljnu tipologijsko-kronološku analizu pokretnih arheoloških nalaza iz istraženog dijela groblja kraj sela Veliki Bukovec u mogućnosti smo odrediti pouzdan vremenski okvir unutar kojega je obavljano pokopavanje u tom ranosrednjovjekovnom groblju (Tablica I i III). Nekolicina grobnih nalaza može se pouzdano datirati u raspon od početka rane faze prvog stupnja bjelobrdske kulture, dakle od približno oko 965. godine, do svršetka rane

faze prvog stupnja bjelobrdske kulture, tj. do oko 995. godine (Tablica I). Riječ je o nakitnim skupinama tipa I i II, 42b, 25, 40, 41 i 43. Neke od tih nakitnih tvorevina pojavljuju se u inventaru bjelobrdske kulture i prije rane faze prvog stupnja bjelobrdske kulture, primjerice tipovi I i II, 10a, 11b, odnosno rabe se kontinuirano do u treći stupanj bjelobrdske kulture (I i II, 40). Specifičnu nakitnu tvorevinu - ogrlicu tipa 43, susrećemo kao, zacijelo rijedak, možda regionalni oblik unutar registra bjelobrdske kulture.

Tijekom kasne faze prvog stupnja bjelobrdske kulture, dakle od približno 995.-1030. godine, možemo zapaziti u groblju kraj Velikog Bukovca pojavu novih ukrasnih oblika, kako to razabiremo iz priložene tipologijsko-kronološke sheme nalazišta (Tablica I). Kao novost u inventaru grobnih cjelina pojavljuju se prsten tipa 30, odnosno lijevane grozdolike rustikalne inačice tzv. volinjskog tipa naušnica (tip 17b), koje najavljuju novu fazu pokopavanja u groblju.

Dakle, uspjelo nam je odrediti uži okvir pouzdanog ukopavanja u bjelobrdskom groblju kraj Velikog Bukovca. Premda raspoložemo malim brojem nalaza, koji ionako pripadaju samo djeliću istraženog groblja, ipak nam se čini, kako se groblje koristilo u razdoblju od približno 965. do iza 1030. godine, dakle, tijekom rane i kasne faze prvog stupnja bjelobrdske kulture. To bi razdoblje iznosilo oko 165 godina kontinuiranog pokopavanja, odnosno oko sedam naraštaja, koje su pokopavali pučani ranosrednjovjekovnog sela koje se tada nalazilo na mjestu današnjeg naselja Veliki Bukovec. To je razdoblje od vladavine hrvatskog kralja Mihajla Krešimira II. (950.-969), Stjepana Držislava (965.-997) i Svetislava Surinje (995.-1000.), do svršetka kraljevanja Mihajla Krešimira III. (1000./1019.-1030.) (Tablica I i III). Riječ je o razdoblju neposredno prije, odnosno tijekom vladavine prvog mađarskog kralja Stjepana I. *Svetog* (997.-1038.). Naime, u doba velikih knezova Taksonya i Geze, oca prvog mađarskog kralja, Stjepana I. *Svetog*, nije bilo posezanja za ozemljem u zapadnom dijelu međurječja Drave i Save. Od ranije, tj. nakon poraza kod Augsburga 955., ali i u doba kralja Stjepana I., pozornost je Mađžara usmjerena prema istočnom dijelu međurječja, posebice prema Srijemu i opasnostima s istoka.

U groblju otkrivenom u perivoju dvorca grofova Draškovića zrcali se, dakle, djelić tvarne i duhovne kulture pučana ranosrednjovjekovnog hrvatskog sela Bukovca. Nazvano prema dendronimu - *Bukevje*, to je selo očuvalo znakoviti naziv Veliki Bukovec sve do njegova prvog spominjanja u pisanom vrelu, odnosno do naših dana. Zbijeni ustroj sela Velikog Bukovca očuvao je prvotnu ranosrednjovjekovnu sliku ruralne aglomeracije raspoređene oko omanje središnje ovalne zajedničke površine, zajedničkog dobra, tj. općine-*gmajne* (njem. Gemeinde u značenju općina). Ranosrednjovjekovno selo zaštićeno pogodnim, blago uzdignutim položajem između usporednih vodotoka Bednje i Plitvice, osiguravalo je kontinuitet života. U doba osmanske opasnosti, tijekom XVI. stoljeća, ponovno je prepoznata važnost tog zaštićenog

Sl. 11 Tematski arheološki zemljovid s položajima nalazišta ogrlica od perli iz puhanog stakla (tip 40) i ogrlica s kauri pužicama (tip 41). Mjerilo 1:500000. Crež: V. Ž.-J., d.i.a.

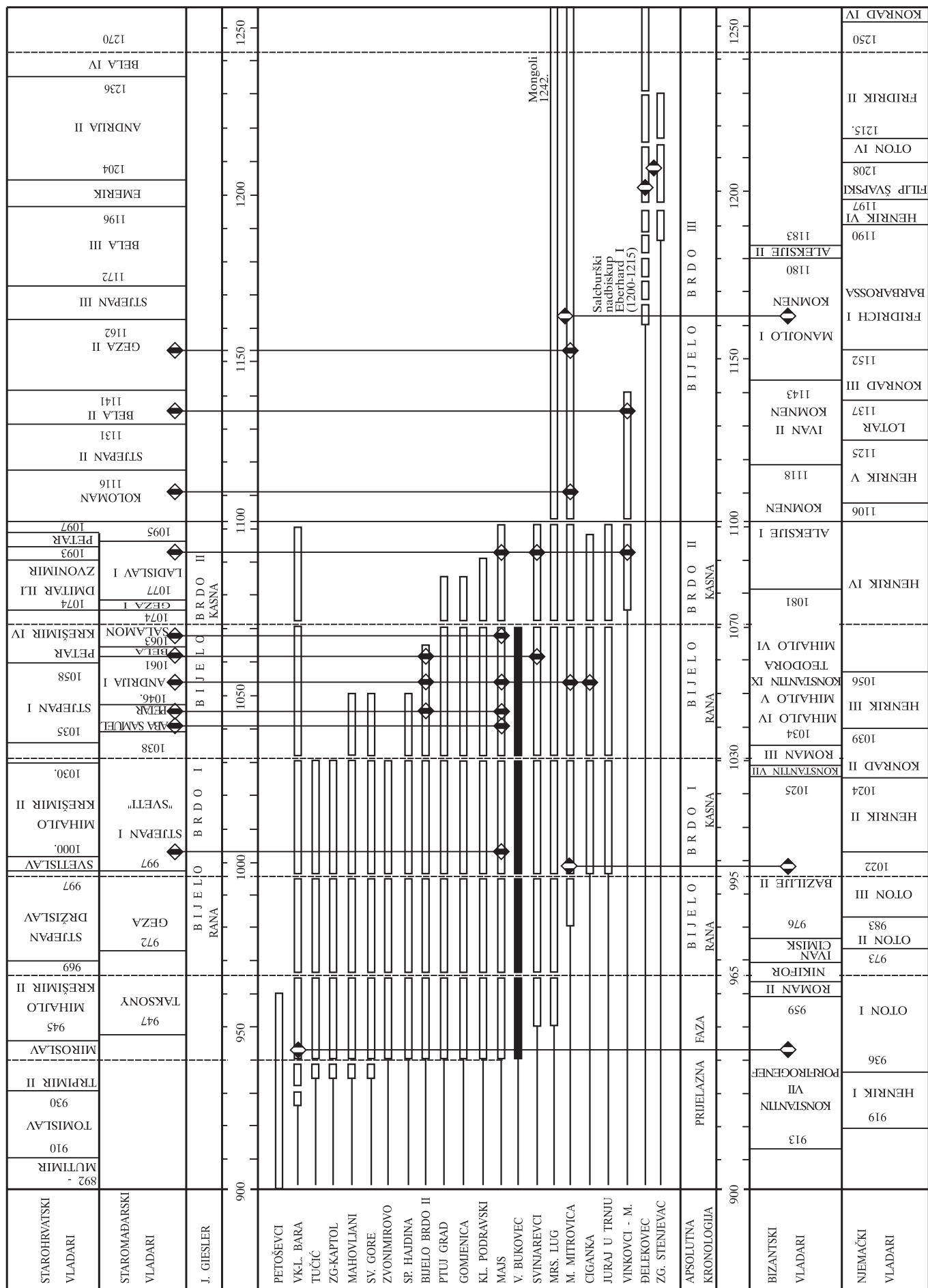

VELIKI BUKOVEC											
HRVATSKI VLADARI CROATIAN RULERS	MIHAJLO KREŠIMIR II 969	STJEPAN DRŽISLAV 997		SVETISLAV	MIHAJLO KREŠIMIR III 1030	STJEPAN I 1058		PETAR KREŠIMIR IV 1074	DMITAR ZVONIMIR 1093	PETAR	
MAĐARSKI VLADARI HUNGARIAN RULERS	TAKSONY 972		GEZA 997	STJEPAN I SVETI 1038		SAMUEL PETAR	ANDRIJA I 1061	SALAMON 1074	LADISLAV I 1095	KOLOMAN 1116	
J. GIESLER	BIJELO BRDO I RANA 965 995 1030 BIJELO BRDO II KASNA 1070 1100										
OZNAKA NALAZA CODE NR.											
FAZA STUPANJ PHASE STAGE	RANA 965 995 1030 1070 1100 BIJELO BRDO I KASNA BIJELO BRDO II										
BIZANTSKI VLADARI BIZANTINE RULERS	ROMAN II NIKIFOR IVAN CIMISK 976	BAZILJE II 1025			KONSTANTIN ROMAN III 1034	MIHAJLO IV MIHAJLO V KONSTANTIN IX TEODORA MIHAJLO VI 1081			ALEKSIJE I KOMNEN 1118	IVAN II KOMNEN 1143	
NJEMAČKI VLADARI GERMAN RULERS	OTON I 973	OTON II 983	OTON III 1002	HENRIK II 1024	KONRAD II 1039	HENRIK III 1056	HENRIK IV 1106				

Tablica I Kronologijsko-tipologijska tablica groblja u Velikom Bukovcu. Crtež: V. Ž.-J., d.i.a.

VLADAR	SIMBOL						
	CODE NO.	44b	I-II	40/41	25	10	30
	GROBLJE GROBNA CJELINA						
STJEPAN I. SVETI (997.-1038.)	SENTA, g. 13. MAJS, g. 893. MAJS, g. 1103. MAJS, g. 1107.	○	○	○	○		○
PETAR (1038.-1041.) (1041.-1046.)	B. BRDO, g. 141. MAJS, g. 134.	○	○		○		
SAMUEL ABA (1041.-1044.)	MAJS, g. 221. MAJS, g. 349.	○	○		○		
ANDRIJA I. (1046.-1061.)	B. BRDO, g. 107. B. BRDO, g. 113. B. BRDO, g. 165. JOSIPOVO, g. 9. LOVČENAC, g. 7. LOVČENAC, g. 9. MAJS, g. 275. MAJS, g. 322. MAJS, g. 593. MAJS, g. 1077.	○	○	○		○	
BELA I. (1061-1063)	B. BRDO, g. 107.	○	○	○			
SALAMON (1063-1074)	MAJS, g. 246.	○	○	○			
LADISLAV I. (1077-1095)	FEKETIĆ, g. 2. VC-MERAJA, g. 27. NOSA, g. 49. SVINJAREVCI, g. 45. LOVČENAC, g. 2. MAJS, g. 692. PSZENTLÁSZLÓ, g. 8. g. 28. g. 43. g. 59. g. 64. g. 102. g. 113. g. 115. g. 117. g. 119. g. 124. g. 125. g. 132. g. 151.	○	○	○		○	○

Tablica II Nakitne skupine otkrivene u groblju Veliki Bukovec u usporedbi s grobnim cjelinama datiranim novcem Arpadovića. Crtelj: V. Ž.-J., d.i.a.

Tablica III Položaj groblja Veliki Bukovec u sklopu apsolutno-kronološkijske sheme bjelobrdske kulture. Crtež: V. Ž.-J., d.i.a.

položaja na kojem se oblikuje kasnosrednjovjekovna utvrda, dio sigurnosnog sustava prema novoj opasnosti s istoka.

Istraživanje dijela rodovskog kosturnog groblja u Velikom Bukovcu, unatoč činjenici da je otkriveno znatno ranije od eponimskog nalazišta u Bijelom Brdu kraj Osijeka, nije dovelo do toga da ponese naziv jedne od najvažnijih kultura ranosrednjovjekovnog razdoblja Srednje Europe. Proučavanje tog nalazišta predstavlja početne korake arheologije ranog srednjovjekovlja u kontinentalnom dijelu Hrvatske. Sudbina je odredila da se naziv materijalne kulture koja je otkrivena u malobrojnim grobovima u Velikom Bukovcu 1870.-1871., ipak

poistovjeti sa selom Bijelim Brdom kraj Osijeka u kojem su 1895. otkrivene brojne grobne cjeline. Valja ipak ustvrditi kako je u ta dva, zemljopisno udaljena, nalazišta prepoznato srodno tvorno i duhovno naslijeđe naših dalekih predaka, koje je, uz jezičnu sastavnicu, dokazalo jedinstvenu narodnu kulturu Hrvata u doba neposredno prije posezanja kraljeva iz kuće Arpada prema ranosrednjovjekovnoj Slavoniji.

Promatrani s današnjeg motrišta arheologije, u ovoj posebice svečanoj prigodi, ti su pionirski koraci omogućili potpunije upoznavanje određenih zakonitosti života u starohrvatskom kulturnom krajobrazu međurječja Drave, Dunava i Save.

POPIS KRATICA

Alba Regia	– Alba Regia, Annales Musei Stephani Regis (Székesfehérvár)	Izdanja HAD	– Izdanja Hrvatskog arheološkog društva (Zagreb)
BRGK	– Bericht der Romisch-Germanischen Kommission (Frankfurt a/Main, Berlin)	Pril. Inst. arheol. Zagrebu	– Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Zagreb)
FonArchHung	– Fontes Archaeologici Hungariae. (Budapest)	PZ	– Prähistorische Zeitschrift (Berlin-New York)
GGMV	– Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin. (Varaždin)	SHP	– Starohrvatska prosvjeta (Split)
GZMS(A)	– Godišnjak Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine (Arheologija (Sarajevo))	VHAD	– Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split)
		VAMZ	– Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu (Zagreb)

POPIS LITERATURE

- Brunšmid 1903/4
Dimitrijević 1979
Éry 1967
Giesler 1981
Henning 1996
Jansson 1988
Kiss 1983
Korošec 1950
Ljubić 1871
Miletić 1980
Niederle 1911
Niederle 1931
Registar 1990
Registar 1997
Simoni 1994
Stanojev 1989
Szöke & Vándor 1987
Šeper 1955
Tomičić 1975
Tomičić 1989
Tomičić 1991
Tomičić 1992a
Tomičić 1992b
Tomičić 1993
Tomičić 1994 -1995
Tomičić 1997
Tomičić 1998.
Tusun 1997
Vikić-Belančić 1984
Vinski 1970
Vinski-Gasparini 1961
Vinski-Gasparini 1987
Wurmbrandt 1870
- J. Brunšmid, Hrvatske sredovječne starine, VHAD, n. s. VII, Zagreb 1903/4: 30-97, (83-86)
S. Dimitrijević, Arheološka topografija i izbor arheoloških nalaza s vinkovačkog tla, u Corola Memoriae Iosepho Brunšmid dicata, Izdanja HAD-a sv. 4., Vinkovci 1979: 201-268
K. K. Éry, Reconstruction on the tenth century population of Sárbogard on the basis of archaeological and anthropological data, Alba Regia VIII-IX, Székesfehérvár 1967.
J. Giesler, Zur Chronologie der Bijelo Brdo - Kultur (Ein Beitrag zur Archäologie des 10. und 11. Jahrhunderts im Karpatenbecken), PZ 56 Band 1981, Heft 1., Berlin, New York 1981
J. Henning, Handel, Verkehrswege und Beförderungsmittel im Merowingerreich, u katalogu *Die Franken Wegbereiter Europas - Vor 1500 Jahren: König Chlodwig und seine Erben*, Teil 2, Mainz 1996: 789.-801.
I. Jansson, Wikingerzeitlicher orientalischer Import in Skandinavien, BRGK, Band 69, Mainz 1988., 564-647
A. Kiss, Baranya megye X-XI századi sírleletei. Magyarország honfoglalás és kora Arpád-kori temetőinek leletanyaga, 1, Budapest 1983.
J. Korošec, Staroslovansko grobišče na Ptujskem gradu, Ljubljana 1950.
Š. Ljubić, Izvještaj o stanju Narodnog muzeja za 1871. godinu, Rad Jugoslavenske akademije XIX, Zagreb 1871., 193
N. Miletić, Slovenska nekropola u Mahovljanima kod Banjaluke. GZMS(A), n. se., sv. XXXIV 1979, Sarajevo, 1980., 137-160
L. Niederle, Život starych Slovany, I/1, Praha 1911.
L. Niederle, Rukovět slovanské archeologie 5, Praha 1931.
Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Varaždin 1990.
Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske, Drugo dopunjeno izdanje, Bjelovar 1997.
K. Simoni, Ludbreg i okolica u ranom srednjem vijeku, u: *Ludbreg* 1984
N. Stanojev, *Nekropole X-XV veka u Vojvodini*, Arheološko društvo Vojvodine, katalog i, Novi Sad 1989.
B. M. Szöke, L. Vándor, *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője*, FonArchHung, Budapest 1987.
M. Šeper, Neki neobjavljeni nalazi srednjeg vijeka iz Arheološkog muzeja u Zagrebu, Tkalčićev zbornik I, Zagreb 1955., 45-57
Ž. Tomičić, O rimskim i ranosrednjovjekovnim arheološkim nalazima iz spilje Vindije, GGMV 5, Varaždin 1975, 25-44
Ž. Tomičić, Arheološka slika međuriječja Mure, Drave, Dunava i Save u svjetlosti arheoloških izvora bjelobrdskeg kulturnog kompleksa. Doktorska disertacija, Zagreb, 1989.
Ž. Tomičić, Novi prilozi vrednovanju ostavštine srednjovjekovnog groblja Bijelo Brdo II, Prilozi 8, Zagreb 1991., 95-148
Ž. Tomičić, Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja na položaju Lijeva bara u Vukovaru, Hommage à Vukovar, SHP 20 (1990.), Split 1992., 111-182
Ž. Tomičić, Neuere Erforschung der Bijelo Brdo-Kultur in Kroatien, Pril.Inst.arheol.Zagrebu 9, Zagreb 1992., 113-130
Ž. Tomičić, Prilog istraživanju kronologije bjelobrdskeg segmenta srednjovjekovnog groblja Ptuj-Grad, Ptujski arheološki zbornik ob 100-letnici muzeja in Muzejskega društva, Ptuj 1993., 543-579
Ž. Tomičić, Baranya in Lichte archäologischer Zeugnisse der Bijelo Brdo-Kultur. Ein Beitrag zur Analyse des frühmittelalterlichen Gräberfeldes Majs-Udvar, Pril.Inst.arheol.Zagrebu 11-12 (1994-1995), Zagreb 1997., 71-98
Ž. Tomičić, Arheološka topografija i toponimija Ludbrega i okolice (Iovia – Botivo – Ludbreg), u *Ludbreg-Ludbreška Podravina*. Umjetnička topografija Hrvatske, Knjiga 3, Zagreb 1997., 21-41
Ž. Tomičić, Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo-*Veliko polje*, prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu Slavonije, Pril.Ins.arheol.Zagrebu 13-14 (1996-1997), Zagreb 1999., 91.-120
M. Tusun, Veliki Bukovec, u: *Ludbreg-Ludbreška Podravina*, Umjetnička topografija Hrvatske, Knjiga 3, Zagreb 1997., 331-332
B. Vikić-Belančić, Sustavna istraživanja u Ludbregu od 1968-1979, VAMZ, 3/ XVI-XVII, Zagreb 1983-1984., 119-166
Z. Vinski, O postojanju radionica nakita starohrvatskog doba u Sisku, VAMZ, Ser. 3/ IV, Zagreb 1970., 45-92
K. Vinski-Gasparini, Iskopavanja kneževskog tumulusa kod Martijanca u Podravini, VAMZ, 3/ II, Zagreb 1961., 39-66
K. Vinski-Gasparini, Grupa Martijanec-Kaptol, PJZ V, Sarajevo 1987., 191 i d.
G. Wurmbrandt-Stupač, Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien, 1870., Band I, Beč 1870.,156

SUMMARY

THE EARLY MEDIAEVAL CEMETERY AT VELIKI BUKOVEC —
THE BEGINNINGS OF THE BIJELO BRDO CULTURE IN CROATIA

Key words: Early Middle Ages Croatia, Bijelo Brdo Culture, clean system graveyard, gravefind, relativ chronology, toporufmija

The region along the right bank of the Drava River, as part of the southern bordering belt of the Carpathian basin, is filled with numerous prehistoric, Roman, and mediaeval sites, classifying it among particularly rich central European areas. The Drava basin area near Ludbreg is particularly prominent in terms of the wealth of its archaeological sources, which thanks to the relatively great degree of investigation, particularly in the recent period, has enabled the formation of a clearer chronological and stratigraphical image of the millennial settlement of the northern section of central Croatia.

The lines of this work, dedicated to our honored colleague, are oriented towards this important archaeological site of the Drava River basin, which represents one of the foundation stones for Croatian archaeology of the early mediaeval period. This was an early mediaeval inhumation row cemetery near the village of Veliki Bukovec, a discovery that *de facto* represents the beginnings of knowledge about the Bijelo Brdo Culture on Croatian territory. Thus, on this occasion, we would like to address, nearly one hundred and thirty years after its discovery (1870), this important and insufficiently known site, placing it under the microscope of modern archaeology of the mediaeval period and interpreting the position that belongs to it within the Bijelo Brdo cultural complex.

News about the chance discovery of part of a skeleton cemetery in the village of Veliki Bukovec near Ludbreg was reported by an antiquarian-museum trustee to Dr. Šime Ljubić, then director of the National Museum in Zagreb, or rather its "archaeological department". In 1871, Dr. Ljubić had already organized test excavations in the park of the manor house of Count Drašković in Veliki Bukovec. On that occasion, he discovered six skeleton graves. In addition to the bones of the deceased, in some of them were found various decorative products, which Ljubić described as "...earrings of brass, rings, circlets, strings of glass and amber beads, buttons, and other jewellery". The finds, discovered during this first organized archaeological campaign in the process of studying the phenomenon of the Bijelo Brdo Culture in Croatia which took place in Veliki Bukovec in 1871, are in the Archaeological Museum in Zagreb. Unfortunately, the archives of the AMZ contain no data or documentation about Ljubić's test excavations at Veliki Bukovec.

Among the archaeological finds from the inhumation cemetery at Veliki Bukovec in the Archaeological Museum in Zagreb are (Fig. 4): four massive silver cast grape-like earrings of a rustic variant, the so-called Volin type (Type 17b) (Fig. 4:1-4), five bronze and two silver hoops with S-shaped loops (Types I and II), one silver ring with separated flattened ends and a circular section (type 25), one silver ring with separated flattened ends braided from three wires (type 30), one pendant in the form of a hoop from which five (originally six) small bronze chains once

hung, ending in a massive ribbed cast button similar to an acorn (type 43), five pear-shaped hollow enclosed bells (type 10a), ten small hollow sheet bronze circular buttons (type 11a), one small circular *bulla* of sheet bronze, six cowry shells, three tiny glass beads, 27 beads of blown glass, and a pyramidal perforated glass bead from a necklace (type 40).

The archaeological inventory from the inhumation cemetery at the village of Veliki Bukovec offers the only, and very valuable, information about this site. The usual data, for example, about the location and extent of the site, the number and arrangement of grave units, meaning the arrangement of the grave inventories in them, the orientation of the skeletons of the deceased, the position of the forearms, the depth of the burial, the age and sex of the buried individuals, have unfortunately all disappeared forever. Nonetheless, a detailed analysis of the accessible preserved material offers entirely dependable indicators sufficient to determine the precise chronological position of the site. At the same time, the typological evaluation of the archaeological finds has enabled explanation of the chronological relations within the cemetery, i.e. the delineation of certain uninterrupted phases of burial. Thus attention should be drawn to the evaluation of each of the ten or so jewellery groups discovered at this inhumation cemetery. It should be emphasized that the entire fundus discovered at the cemetery near the village of Veliki Bukovec belongs to the Bijelo Brdo cultural complex.

After undertaking detailed typological and chronological analysis of the archaeological finds from the investigated part of the cemetery near the village of Veliki Bukovec, it is possible to determine a dependable time frame within which burial was performed at this early mediaeval cemetery (Tables I and III). Several grave finds can be securely dated in the span from the beginning of the early phase of the first stage of the Bijelo Brdo Culture, thus from approximately 965, to the end of the early phase of the first stage of the Bijelo Brdo Culture, i.e. to ca. 995 (Table I). This refers to the jewellery groups of types I and II, 42b, 25, 40, 41, and 43. Some of these jewellery products appear in the inventory of the Bijelo Brdo Culture even prior to the early phase of the first stage of the Bijelo Brdo Culture, for example types I and II, 10a, 11b, or they are in continuous use into the third stage of the Bijelo Brdo Culture (I and II, 40). A specific jewellery product — the type 43 necklace — can be found as a certainly rare, and perhaps regional form within the registry of the Bijelo Brdo Culture.

During the late phase of the first stage of the Bijelo Brdo Culture, thus approximately 995-1030, the appearance of new decorative forms can be noted at the cemetery near Veliki Bukovec, as can be perceived from the typological-chronological outlines of the site (Table 1). Novelties in the inventory of the grave units are a ring of type 30, as well as cast grape-like rustic variants of the so-called Volin type earrings (type 17b), announcing a new phase of burial at the cemetery.

We have thus succeeded in determining a narrow framework for burial at the Bijelo Brdo cemetery in Veliki

Bukovec. Although only a small amount of finds is available, which otherwise belong to only a tiny section of the excavated cemetery, it nonetheless seems that the cemetery was utilized in the period from approximately 965 to beyond 1030, thus during the early and late phases of the first stage of the Bijelo Brdo Culture. This period would amount to around 165 years of continuous burial, or around seven generations, during which the burials took place of the inhabitants of an early mediaeval village that was then located at the site of the present day settlement of Veliki Bukovec. This was the period from the reign of the Croatian kings Mihajlo Krešimir II (950-969), Stjepan Držislav (965-997), and Svetoslav (995-1000), to the end of the reign of Mihajlo Krešimir III (1000/1019-1030) (Tables I and III). This was the period immediately before and during the rule of the Hungarian king St. Stephen I (997-1038). In the age of the grand princes Taksony and Geza, the latter the father of the first Hungarian king, St. Stephen I, no attempt was made to expand into the lands to the west between the Drava and Sava Rivers. Earlier, after the defeat at Augsburg in 955, but also during the reign of Stephen I, Hungarian attention was mostly directed to the eastern part of this region, and particularly towards Symria and possible danger from the east.

The cemetery discovered in the park of the manor house of the Drašković family thus reflected a small segment of the material and spiritual culture of the inhabitants of the early mediaeval Croatian village of Bukovec. Called after a dendronym - Bukevje meaning beech, this village preserved this term of Veliki Bukovec up to its first mention in written sources, and indeed up to the present day. The crowded layout of the village of Veliki Bukovec has preserved the original early mediaeval image of a rural agglomeration distributed around a small

central oval commons, or common land (also Ger. *Gemeinde* in the meaning of community). The early mediaeval village, protected by its favorable, gently raised position between tributary streams of the Bednja and Plitvica Rivers, ensured the continuity of life. In the period of threat from the Turks, during the 16th century, the importance of this protected position was again recognized, with the construction of a late mediaeval fortification, a part of the security system against the new danger from the east.

The excavation of part of the inhumation cemetery at Veliki Bukovec, despite the fact that it was discovered much earlier than the eponymous site at Bijelo Brdo near Osijek, did not lead to its giving its name to one of the most important cultures of the early mediaeval period in central Europe. The study of this site represents important initial steps for the archaeology of the early mediaeval period in the continental section of Europe. Destiny has decreed that the term for the material culture discovered in a few graves at Veliki Bukovec in 1870-1871 should nonetheless be synonymous with the village of Bijelo Brdo near Osijek, where numerous grave units were discovered in 1895. It should still be emphasized that at these two geographically distant sites, a related material and spiritual heritage of our distant ancestors can be recognized, which has proven, certainly along with linguistic components, the uniform nature of the national culture of the Croats in the time immediately prior to the encroachment of kings from the Arpad Dynasty towards early mediaeval Slavonia.

Considered from the standpoint of modern archaeology, and on this special occasion, these pioneering steps enabled more complete knowledge of the defined conditions governing life in the early Croatian cultural landscape between the Drava, Sava, and Danube Rivers.

Translated by B. Smith-Demo